

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Проведено аналіз чинних нормативно-правових актів та сучасних наукових поглядів щодо визначення поняття банківської системи. Розглянуті напрямки державної політики України щодо пріоритетних напрямків розвитку банківської системи. Виокремлено елементи банківської системи України, що визначають її особливості. На підставі проведеного аналізу розроблені пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання банківської системи України.

Ключові слова: банківська система, елементи банківської системи, функції банківської системи, напрямки розвитку банківської системи.

Банківська система посідає чільне місце в економічному розвитку кожної держави. Як важливий інструмент грошово-кредитного регулювання економіки, банківська діяльність сприяє мобілізації та використанню грошових ресурсів, забезпечує виконання фінансових зобов'язань, визначає динаміку інвестиційного процесу. Ефективно організована банківська система є запорукою сталого економічного зростання. Сучасний стан фінансової системи обумовлює необхідність пошуку нових підходів в правовому регулюванні діяльності комерційних банків для забезпечення їх стабільного розвитку, мобільності, отримання конкурентних переваг на ринку банківських послуг.

Актуальність цього питання зумовлена і тим, що, оскільки банківська система виступає як об'єкт державного регулювання, необхідно досить чітко усвідомити, що до неї входить, з яких елементів вона складається.

Дослідженню питань діяльності банківської системи присвячені праці українських та російських науковців юристів-фінансистів: К.С. Бельського, В.В. Бесчеревних, Л.К. Воронової, О.М. Горбунової, О.Ю. Грачової, С.В. Запольського, М.В. Карасьової, Ю.О. Крохіної, М.П. Кучерявенка, А.А. Нечай, П.С. Пацурківського, Н.Ю. Пришви, І.В. Рукавішнікової, Л.А. Савченко, Н.І. Хімичевої, В.Д. Чернадчука, В.Ю. Шемшученка та ін.

Суттєвий вклад у розробку проблем фінансового права, у тому числі, що стосується правового регулювання формування та функціонування банківської системи внесли наукові праці таких вчених: Є.О. Алісова, О.Ю. Вікуліна, Я.А. Гейвандова, С.О. Голубева, І.С. Гуревича, Л.Г. Єфімової, Н.Ю. Єрпильової, І.Б. Заверухи, О.М. Олейник, О.П. Орлюк, О.М. Пастушенко, А.О. Селіванова, В.М. Столяренка, Г.А. Тосуняна, Я.О. Берназюка, Є.В. Карманова, В.Л. Кротюка, О.А. Лукашева, А.Т. Ковальчука та ін.

Метою статті є дослідження поняття «банківська система» взагалі, виявлення її національних особливостей та виокремлення основних елементів.

Елементи банківської системи України як основи її побудови визначені в законодавстві, що суттєво полегшує вирішення питання про критерій віднесення тих або інших формувань до цієї системи.

Відповідно до ст. 4 Закону України "Про банки і банківську діяльність", який прийнятий 7 грудня 2000 р. [1] банківська система складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України.

Необхідно зазначити, що загальноприйнятого визначення поняття "банківська система" у юридичній літературі України немає. Так, в Юридичній енциклопедії банківська система визначається як "сукупність різних видів банків і банківських інститутів, з допомогою яких здійснюється мобілізація коштів, надаються клієнтурі кредити та різноманітні послуги щодо прийому вкладів і наданих кредитів. Ця система є внутрішньо організованою, має загальну мету і завдання" [2, с.190].

В Енциклопедії банківської справи України банківська система визначається як "сукупність різноманітних видів банків та банківських інститутів у їх взаємозв'язку, які діють у тій чи іншій країні в певний історичний період; складова кредит-ної системи" [3, с.48].

У першому випадку у визначенні "банківська система" акцентується увага на елементах з яких складається банківська система, та операції які вони здійснюють, а у другому система розглядається як сукупність банків і інших банківських установ, але яких не вказується.

О. А. Музика під банківською системою розуміє сукупність банків різних видів і банківських інститутів, за допомогою яких акумулюються кошти та надаються клієнтам різноманітні послуги із приймання вкладів та надання кредитів.

О. А. Костюченко розуміє під банківською системою розгалужену сукупність банків, банківських інститутів, фінансово-кредитних установ, що діють у межах єдиного фінансово-кредитного механізму на чолі з центральним банком і йому підпорядковуються. Вчений відносить до банківської системи і фінансово-кредитні установи, що не мають статусу банку [4, с.28].

Деякі інші науковці банківську систему України визначають як "внутрішньо організовану, взаємопов'язану, об'єднану загальною метою сукупність банківських та фінансово-кредитних установ, що утворені і діють на основі Конституції та законів України" [5, с.56]. Це визначення виходить з того, що в банківську систему входять власне не тільки банки, а інші фінансово-кредитні установи. Хоча це спірне питання, оскільки є самостійні поняття "банківська система" і "кредитно-фінансова система". Кредитно-фінансова система більш широке явище ніж банківська система. Вона включає, крім останньої, всі небанківські установи [6, с.96; 7, с.108]. Отже, банки можуть входити до кредитної системи, але будь-які кредитні

установи (ломбарди, довірчі товариства, кредитні спілки, фінансові, страхові компанії і т.п.), що виконують окремі банківські операції не є власне банками і не можуть (як зазначає Т.П Остапшин і позицію якої доцільно підтримати) розглядатися як складові банківської системи країни [8, с.4].

Банківська система України на даний час поки що недостатньо розвинута. Хоча її становлення і відбулося, але вона "молода", їй ще далеко до періоду зрілості. Формування такої системи залишається актуальною задачею на перспективу. Як зазначається в філософській літературі "... система в період виникнення якісно відрізняється від системи періоду становлення, та в свою чергу від періоду зрілості" [9, с.8-43].

В російському законодавстві і правовій літературі, на відміну від України, існує інший підхід до визначення складу банківської системи. Відповідно до ст. 2 Федерального Закону "Про внесення змін і доповнень в Закон "Про банки і банківську діяльність в РРФСР" від 3 лютого 1996 р. [10] банківська система включає в себе Банк Росії, кредитні організації, а також філії та представництва іноземних банків. Але з таким визначенням складу банківської системи незгодні чимало науковців. Так, зокрема А.М. Тавасієв вважає, що в Законі явною помилкою є згадування про філії і представництва банків іноземних країн. Тому що філія і представництво банку – усього лише його структурні підрозділи, що не є юридичними особами, тим часом як "елементарною одиницею" банківської системи можуть бути дійсно самостійні організації. Крім того, представництва взагалі не ведуть ніяких банківських операцій [11, с.26].

По іншому визначення банківської системи сформульовано в Російській банківській енциклопедії. В ній банківська система інтерпретується як "сукупність банків, банківської інфраструктури, банківського законодавства, банківського ринку" [12, с.51].

Наведені точки зору вчених щодо визначення банківської системи свідчать про те, що це питання є дискусійним як серед українських, так і вчених країн, що виникли на пострадянському просторі.

Поняття "банківська система" слід розглядати у вузькому і широкому розумінні. Банківська система у вузькому розумінні становить сукупність різних за організаційно-правовою формою та спеціалізацією банківських установ, взаємопов'язаних, об'єднаних загальною метою та функціями, основою діяльності яких є акумулювання та розміщення коштів на основі повернення, платності і строковості, при постійному банківському контролі і нагляді за їх діяльністю з боку державних органів.

У цьому зв'язку елементний склад банківської системи, закріплений у ст. 4 Закону України "Про банки і банківську діяльність" представляється логічним, оскільки в цьому випадку банківська система містить у собі Національний банк, інші банки, а також філії іноземних банків створені і діючі на території України. З визначення випливає, що до елементів банківської системи відносяться не тільки банки та філії іноземних банків, що виконують банківські операції а й органи, що регулюють і контролюють цю діяльність.

Однак, визначення банківської системи зазначене в ст. 4 Закону України "Про банки і банківську діяльність", зводиться до перерахування тільки банківських установ, що є елементами банківської системи, на наш погляд, є занадто вузьким і не цілком адекватним. Більш адекватним є широкий підхід, що припускає віднесення до системи не тільки тих утворень, що здійснюють визначений вид діяльності, але й організацій, що складають інфраструктуру цієї діяльності, забезпечують основну функцію системи.

У науковому плані є всі підстави виходити з широкого поняття банківської системи, оскільки це дозволить реально оцінювати стан справ і виробляти форми взаємодії всіх елементів. Подібний погляд щодо складу банківської системи здобуває все більше прихильників. Так, О.П. Орлюк наголошує на недоцільності визначення банківської системи виключно як сукупності кредитно-фінансових інститутів, які діють на території певної держави. Це значно складніший механізм, який включає ряд взаємопов'язаних елементів, у тому числі сукупність банківських установ, інфраструктуру, законодавство, банківський ринок тощо [13, с.18]. Прихильниками цієї точки зору є і ряд російських науковців [14, с.291-297; 15, с.38-39].

Банківські системи у країнах з ринковою економікою організовані далеко не однакою, оскільки їх формування відбулося в своєрідних історичних умовах, в різні періоди розвитку національної економіки. Тому для тієї чи іншої країни характерна власна модель банківської системи, яка склалася історично та закріпилася законодавчо.

За структурною побудовою розрізняють одно- та дворівневу банківські системи. Дворівнева банківська система, властива для більшості розвинених країн з ринковим укладом економіки. Однорівнева банківська система передбачає переважно горизонтальні зв'язки між банками, універсалізацію їх операцій і функцій.

Банківська система в сучасній Україні, на зразок банківських систем високорозвинутих країн світу, є дворівневою структурою і складається, по-перше, з Національного банку України, по-друге – з комерційних банків різних форм власності, спеціалізації та сфери діяльності.

Національний банк України у банківській системі є банком верхнього рівня та виконує функції типові для центральних банків розвинутих європейських держав, виступає емісійним та розрахунковим центром, наглядовим органом, банком банків і банком уряду України.

Комерційні банки як банки другого рівня складають основу банківської системи України. Їх задача – обслуговування юридичних і фізичних осіб, надання їм різноманітних видів послуг.

У державах, які виникли на пострадянському просторі банківські системи також за своєю структурою, своїм функціям і завданням є, як правило, наближеними до європейської моделі.

Хоча банківська система як організаційна структура відіграє важливу роль в країні, але вона не може існувати автономно, оскільки вона є складовою більш широкої системи – економічної. І тому без сильної економіки

неможливо мати сильні банки, і навпаки: для розвитку економіки необхідна кредитна та інвестиційна підтримка банків.

Банківська система – це специфічна організаційно-правова структура, що забезпечує функціонування грошового ринку та економіки в цілому. В зв'язку з тим вона покликана виконувати такі функції:

- 1) трансформаційну;
- 2) створення грошей і регулювання грошової маси;
- 3) стабілізаційну.

Сутність трансформаційної функції полягає в тому, що мобілізуючи тимчасово вільні кошти одних суб'єктів ринку і передаючи їх різними способами іншим суб'єктам, банки перетворюють їх у реально діючий капітал. Банківські установи залучають вільні кошти підприємств і населення та вкладують їх на свій страх і ризик у розвиток суб'єктів господарювання, впливаючи таким чином на величину, якість, вартість та строки грошових капіталів.

Функція створення грошей і регулювання грошової маси означає те, що банківська система оперативно змінює масу грошей в обігу, збільшуючи чи зменшуючи її відносно зміни попиту на гроші. В рішенні цієї проблеми керівна роль належить НБУ, на який покладено здійснення грошово-кредитної політики в країні. У виконанні цієї функції бере участь не тільки НБУ, а й усі інші банки. Через них проходить великий обсяг грошових розрахунків і платежів підприємств, організацій і населення.

Стабілізаційна функція характеризує сталість банківської діяльності й грошового ринку. Враховуючи те, що для банківської діяльності характерні високі ризики, оскільки банківські установи працюють переважно із залученими коштами суб'єктів господарювання та населення, вони постійно перебувають у стані підвищеної загрози втрати грошей, внаслідок чого може наступити їх банкрутство та втрата довіри до всієї банківської системи. Стабілізаційна функція покликана забезпечити сталість банківської діяльності й грошового ринку. Виконання її забезпечується шляхом прийняття нормативних актів, що регламентують діяльність усіх ланок банківської системи та створенням належного механізму нагляду за дотриманням чинного банківського законодавства.

Таким чином, банківська система України – це сукупність різних видів банків і банківських інститутів, які виступають об'єктом державного регулювання і внутрішньо організованими, мають загальну мету і завдання та поділені на два рівня, перший з яких складається з Національного банку України задачею якого є розробка основних начал грошово-кредитної політики і контроль за її проведенням, другий - з різних комерційних банків, задача яких – обслуговування юридичних і фізичних осіб, надання їм різноманітних послуг щодо прийому вкладів і наданих кредитів.

Література:

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000р. //Відом. Верхов. Ради України. – 2001. - № 5-6. – Ст.30 (із наступними змінами та доповненнями).

2. Юридична енциклопедія: В 6-ти Т. /Голова редкол. Ю.С. Шемшученко. – К.: Укр. енцикл. – 1998. – Т.1, А-Г. – 672 с.
3. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с.
4. Гетманцев Д.О., Шукліна Н.Г. Банківське право України. - К.: Центр учбової літератури, 2007. — 344 с.
5. Банківське право України: Навч. посіб. /За заг. ред. проф. А.О. Селіванова. – К.: Ін Юре, 2000. – 384с.
6. Вступ до банківської справи //Під ред. проф. М.І. Савлука. – К.: Лібра-1998. – 344с.
7. Братко А.Г. Банковское право (теория и практика). Учеб. пособ. – М.: изд-во ПРИОР, 2000. – 320с.
8. Остапишин Т.П. Основы банківської справи: Курс лекцій. – К.: МАУП, 1999. – 112с.
9. Аверьянов А.Н. Система: философская категория и реальность. – М.: Политиздат, 1976. – 188с.
10. Федеральный Закон "О банках и банковской деятельности" (в редакции Федерального Закона "О внесении изменений и дополнений в закон РСФСР "О банках и банковской деятельности в РСФСР"). Введение. Текст. Комментарии. – М.: Изд. Дом "Банковское дело", 2000. – 320с.
11. Банковское дело: управление и технологии: Учеб. пособ. /Под ред. проф. А.М. Тавасиева. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2001. – 838с.
12. Российская банковская энциклопедия /Гл. ред. О.И. Лаврушин. - М., 1995. – 612с.
13. Орлюк О.П. Правові проблеми організації та діяльності банківської системи України. Автореф. дис. на здоб. наук. ст. докт. юрид. наук. – Х., 2003. – 39с.
14. Деньги, кредит, банки: Учебник / Под ред. проф. О.И. Лаврушина. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 672с.
15. Голубев С.А. Роль Центрального банка Российской Федерации в регулировании банковской системы страны. – М.: Юстицинформ, 2000. – 192с.

Ивченко К.А. Определение понятия банковской системы Украины. – Статья.

В статье проведен анализ современных научных взглядов, соответствующих нормативно-правовых актов по определению понятия банковской системы. Рассмотрены направления государственной политики Украины относительно приоритетных направлений развития банковской системы. Выделены элементы банковской системы Украины, что определяют ее особенности. На основании проведенного анализа разработанные предложения относительно совершенствования правового регулирования банковской системы Украины.